

УДК 339.137.22:637.13
© 2012

І.М. Паска,
кандидат
економічних наук
Білоцерківський
національний аграрний
університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ СУБ'ЄКТАМИ МОЛОКОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Здійснено оцінку взаємовідносин між суб'єктами молокопродуктового підкомплексу України та запропоновано способи їх поліпшення. Особливу увагу приділено дослідженню цін на молокопродукцію як індикатора взаємовідносин між учасниками молокопродуктового підкомплексу.

Нині підвищення ефективності діяльності в молокопродуктовому підкомплексі нерозривно пов'язане з активізацією інтеграційних процесів. Суб'єкти аграрного підприємництва, переробки та реалізації молока сформували партнерські умови господарювання, які передбачають одержання рівновеликих прибутків на одиницю затраченого капіталу.

Організаційно-економічні відносини між агропідприємствами і молокопереробними підприємствами при цьому ще більше загострюються. Нині витрати виробників сировини сягають близько 40% від загальних витрат на кінцеву продукцію, а практично вони одержують від реалізації продукції переробним підприємствам лише 25% грошової виручки. Ігнорування молокозаводами економічних інтересів виробників молока призводить до скорочення обсягів виробництва молока в господарствах, зниження випуску молокопродуктів і, зрештою, до погіршення економічного стану агротоваровиробників і підприємств молочної промисловості, оскільки за високих цін і низьких доходів населення попит на продукцію обмежений.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний; єдності історичного і логічного в економічних дослідженнях; експертних оцінок, системно-діагностичного, структурно-логічного аналізу.

Питання вдосконалення економічних відносин між підприємствами молокопродуктового підкомплексу досліджували В. Березівський, С. Васильчак, М. Ільчук, В. Месель-Веселяк, В. Микитюк, В. Радько, М. Яценко, І. Яців та ін. Проте більшість дослідників переважно вирішують макроекономічні завдання, пов'язані з формуванням організаційно-економічного механізму вдосконалення економічних взаємовідносин, визначенням стратегічних напрямів аграрної політики.

Мета дослідження — дати оцінку наявним взаємовідносинам у молокопродуктовому підкомплексі та запропонувати способи їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Функціону-

вання молокопідкомплексу, доведення кінцевого продукту до споживача можливі лише за інтегрованої взаємодії та економічної зацікавленості всіх учасників виробничого процесу. Від реалізації економічних інтересів товаровиробників молока і переробних підприємств залежить рівень розвитку молочної підкомплексу та забезпеченість населення найважливішим продуктом харчування — молоком [1].

На ринку спостерігається класична для закону попиту та пропозиції ситуація — за зниження обсягів виробництва і реалізації ціна зростає. При цьому середні ціни реалізації молока в агропідприємствах також мають сезонний характер: максимальні ціни — у зимовий, мінімальні — у літній період. Така тенденція свідчить про слабку залежність закупівельних цін від якісних параметрів молока (вмісту жиру і білка) і переважаючу — від обсягів його пропозиції. Значні коливання цін упродовж року негативно відбиваються на доходах агровиробників. На цінову ситуацію на ринку молока останніми роками впливає чимало факторів. З одного боку, це постійне зростання собівартості виробництва молока, з другого — зростання попиту на молочну сировину з боку молокопереробних підприємств. Причому зростання попиту з боку переробників безпосередньо пов'язане не лише зі збільшенням споживання молока та молокопродуктів на внутрішньому ринку, а й із зростанням експорту окремих груп молочних продуктів (сир, вершкове масло, сухе молоко) [4]. Для більшості агропідприємств у ціновій політиці на молоко та молокопродукти необхідно знайти консенсус, який би задовольняв зацікавлених учасників ланцюга товароруку «виробник — переробник — споживач». Особливої актуальності це набуло після заборони ввезення української молочної продукції на територію Росії — ситуація на ринку молочної сировини загострилася як ніколи. У такому разі реальною стає загроза знищення частини молочної стада, і надто — в приватному секторі.

Для вирішення цього питання необхідно розв'язати дві проблеми: перша — темпи зростан-

1. Рівень і структура роздрібної ціни на молоко станом на 2010 р.

Країна	Роздрібна ціна за 100 кг молока, дол. США	У тому числі (дол. США)			Структура роздрібної ціни, %			
		у т. ч. закупівельна ціна	переробка і торгівля	ПДВ	Усього	у т. ч.		
						сільсько-господарська продукція	переробка і торгівля	ПДВ
Франція	88	38	47,5	4,5	100	43	52	5
Німеччина	87	47	34,5	5,5	100	54	39,5	6,5
Голландія	87	48	34	5	100	55	39	6
Литва	74	31	32	11	100	39	46	15
Чехія	73	41	28,5	3,5	100	56	39	5
Польща	67	40	22,5	4,5	100	59	34,5	6,5
Україна	67	31	24,5	11,5	100	47	36	17

ня ціл на промислові товари, особливо на енергоресурси, для села за останнє двадцятиріччя у 5 разів перевищили зростання ціл на сільськогосподарську продукцію; друга — пропорції розподілу економічного результату праці між учасниками переважно складаються не на користь товаровиробника молока.

Найбільш узагальнювальним показником розподілу доходів між учасниками є ринкова ціна молока. У структурі ціни виокремлюються частки: для сільського господарства, для переробки і торгівлі, а також частка податку на додану вартість (ПДВ) (табл. 1).

Слід звернути увагу, що в країнах Європи, де менш сприятливі погодні умови для виробництва молока, роздрібні ціни вищі, ніж в Україні. Так, у Норвегії це 186 дол. США, у Швейцарії — 124 дол. США за 100 кг молока. Закупівельна ціна на молоко у згаданих країнах у 2–3 рази вища, ніж в Україні. За рівнем роздрібних ціл на молоко до України наближені Литва, Польща, однак рівень життя населення цих країн у кілька разів вищий, що не дає змоги здійснити об'єктивне порівняння.

Закупівельна ціна на молоко в Україні у 2010 р. була 31 дол. США за 100 кг натурального молока, або 47% роздрібної ціни, тоді як у країнах ЄС в середньому становила 49 дол. США, або 55% роздрібної ціни, Нової Зеландії — 44 дол. США. За нашими розрахунками, закупівельна ціна на молоко в Україні може бути підвищена на 15–20%, без зміни роздрібних ціл на молочні продукти.

Певний вплив на рівень і структуру ціни має податок на додану вартість. Зазначимо, що у країнах СНД і Східної Європи ставка ПДВ на молоко становить 15–20%, у країнах Західної Європи — 5–7%, за винятком Данії, Фінляндії, Іспанії. У США, Канаді, Австралії, Бразилії, Великобританії ПДВ на молочні продукти не застосовується. В Україні ПДВ на молоко встановлено у розмірі 20%. У разі його скасування

можна було б знизити роздрібну ціну або підвищити закупівельну ціну на молоко. Однак якщо навіть врахувати рівень роздрібних ціл на молоко без ПДВ, усе одно в Україні він залишиться ще високим [7].

Основними чинниками формування роздрібної ціни на молоко є переробка та реалізація, на які в Україні припадає 36%. Зазначимо, що у 2010 р. внаслідок підвищення закупівельної ціни на молоко сировину порівняно із 2009 р. спостерігалось незначне збільшення частки доходу агровиробників і зниження частки доходу молокопереробних підприємств у загальній сумі доходу за всіма видами молочних продуктів переробних підприємств. Для молокопереробних підприємств найзатратнішим є виробництво масла селянського.

Заслугує на увагу досвід розвитку молокопродуктового підкомплексу в США, де в основу розподільчого механізму покладено принцип розподілу доходу від реалізації кінцевої продукції за попередньо встановленими пропорціями, а саме: фермер — 46,6%; молочний завод — 26,3%, плюс 1,9% на відтворення; торгівля — 21,1% і 3,82% — на утримання корпоративного органу [6].

Аналізуючи сучасний стан взаємовідносин між виробниками і переробниками молока, доцільно виокремити основну проблему — це співвідношення ціни та якості на молоко сировину. Переважно переробники отримують сировину низького ґатунку, що створює певні технологічні проблеми з її переробкою. Проте відбувається поступове підвищення закупівельних ціл.

В Україні молоко високої якості коштує багато дорожче, ніж у країнах ЄС, оскільки закупівельна ціна на молоко в країні на 10–15% вища, ніж у Європі. При цьому в Україні взагалі не вистачає високоякісного молока — сировини, і тільки за останні 2 роки ситуація з якістю молока поліпшилася.

Основні причини високих закупівельних ціл

2. Порівняльний аналіз параметрів якості молока в Україні, Росії та світі

Країна	Жирність, %	Білок, %	КСК, см ³	Бактеріальна забрудненість, у см ³
Україна	3,4	3,0	<400000	<100000
Росія	3,4	3,0	<500000	<300000
Світ	4,2	3,4	249999	24999

на молоко в Україні — його висока собівартість й низька продуктивність у цій галузі. Крім того, складність ситуації поглиблюють торгово-посередницькі структури, через які проходить до 30% молочного ринку: вони скуповують молоко за завищеними цінами, а потім перепродують його, при цьому не переймаючись якістю продукції. На кінець 2011 р. в Україні офіційно зареєстровано 11161 підприємств, які здійснювали закупівлю молока та молочних продуктів.

У світі спостерігається висхідна динаміка закупівельних цін на сире молоко. Закупівельні ціни на молоко плавно підвищуються, причому швидшими темпами там, де вони є найнижчими (тобто різниця в цінах на молоко в різних країнах поступово скорочується). Подальше зростання цін у державах ЄС гальмуватиметься поступовою відмовою від державної підтримки цін, однак в Україні спостерігається протилежна тенденція.

Якщо у вересні 2010 р. середня ціна на молоко становила у перерахунку 35 євро/т, то у жовтні — 33,2 євро/т, або знизилася на 5,4%. На думку переробників, зниження закупівельних цін на сире молоко — явище цілком очікуване. Дорога молочна продукція на прилавках магазинів втратила привабливість для споживача і, як наслідок, значно скоротився продаж. Вихід із такої ситуації переробники вбачають у зниженні цін на сировину. Проте для господарств населення ціна, за якою закуповують сировину молокопереробні підприємства, перебуває в межах 20 євро/т. Причому в господарствах населення України вироблялося близько 80% від загальної кількості молока [6].

Просте порівняння цін у різних країнах є не зовсім коректним через різні базисні характеристики для визначення залікової вартості молока (жирність і вміст білка). До того ж стандарти на вітчизняне молоко значно поступаються світовим, проте вищі за відповідні показники Росії (табл. 2). Наприклад: базова жирність в Україні — 3,4% (у Німеччині — 3,7%, у Швейцарії — 4%); базовий вміст білка в Україні — 3% (у Німеччині — 3,4%, у Швейцарії — 3,3%) [3].

Зазначимо, що ціна на українське молоко, яке відповідає німецьким базовим показникам за жирністю і білком, на вересень 2010 р. становила 30,69 євро/т. Причому лише за умови, що це молоко відповідало б західним показникам якості (щодо бактеріальної засміченості, вмісту соматичних клітин тощо). Вітчизняні

стандарти якості відстають не лише від європейських, а й російських, а фактична якість молока не завжди відповідає навіть вітчизняним стандартам (табл. 2).

Очевидно, що просте порівняння середніх цін на 1 кг молока не дає змоги зробити ґрунтовних висновків. Порівняти ціни можна, якщо взяти до уваги краще українське молоко. Однак у цьому разі доцільно вжити термін «стандартне молоко» — це молоко із вмістом жиру та білка відповідно 4,2 і 3,4%. При цьому вміст бактерій в 1 мл молока не має перевищувати 25 тис. од., а соматичних клітин — 250 тис.

Зазначимо, що крім показників якості, в деяких країнах (США, Велика Британія) молоко поділяють ще й за напрямом використання. Так, у США є 4 класи молока, які різняться не показниками якості, а напрямом використання. Найвищу закупівельну ціну (перший клас) отримують фермери, які постачають молоко для подальшого використання у вигляді питного. Другий клас присвоюється молоку для виготовлення йогуртів, вершків тощо. Третій клас — це молоко, яке використовують для приготування твердих сирів. Найнижчу ціну (четвертий клас) одержують фермери, які продають молоко для виробництва масла та сухого молока. Мотивація така: питне молоко та продукти із незбираного молока — це продукція негайного споживання, тоді як сири та масло можуть досить довго зберігатися [5].

Вітчизняне молоко вищого класу та класу «екстра» — це європейське молоко нижчого класу, яке ще прийнятне для переробки. Українське молоко першого та другого класів європейські молокопереробні підприємства просто відмовилися б приймати. Це пов'язано насамперед з неповним використанням генетичного потенціалу молочної худоби, захворюваннями молочної стада, низьким забезпеченням повноцінними кормами тварин, недостатнім технічним рівнем устаткування і технології виробництва, які застосовують сільськогосподарські та молокопереробні підприємства.

Використання для переробки молока низької якості, одержаного від господарств населення, стало причиною заборони імпорту українських молочних продуктів у Російську Федерацію [5].

Нині коло учасників процесу виробництва і руху товару розширилося, відносини між ними формуються як між економічно самостійними й адміністративно незалежними суб'єктами гос-

подарювання, вони стали гнучкішими, різноманітнішими і ґрунтуються на принципах конкуренції та ділового підприємництва. Визначальним критерієм діяльності кожного суб'єкта стає економічний інтерес, отримання максимального прибутку, тому кожен із них самостійно будувє свою господарську роботу, вибирає партнерів на ринку і встановлює з ними економічні відносини.

Основними елементами економічних відносин між суб'єктами продуктового підкомплексу є ціни на продукцію, тарифи на переробку, транспортування, умови взаєморозрахунків, заходи матеріальної заінтересованості та відповідальності сторін за взятими зобов'язаннями. Саме вони визначають можливість прибуткового ведення виробничої діяльності кожного учасника, встановлення стійких взаємовідносин.

Розв'язання проблем еквівалентності обміну, узгодженості інтересів, пропорційності та ритмічності виробництва можливе лише на основі регулювання ціноутворення, вдосконалення договірних відносин. Проте договірні відносини між заготівельниками і виробниками мають формальний характер, встановлюються в односторонньому порядку переробними підприємствами, а виробники молока, власне, виявляються безправними.

Отже, поширена система економічних відно-

син між суб'єктами молочного підкомплексу не забезпечує розвитку молочного скотарства, оскільки на шляху між виробником і споживачем у ланцюзі перебувають переробні підприємства й торгівля, які через систему занижених цін і високих торговельних надбавок забирають частку виручки, набагато більшу, ніж становить їх внесок у виробництво та реалізацію молочної продукції. Форма виробничо-економічних та організаційних зв'язків, коли сільськогосподарські товаровиробники і переробні підприємства лише номінально входять до складу АПК, у ринкових умовах виявилася неспроможною, не забезпечила узгоджування соціально-економічних інтересів цих суб'єктів господарювання. Потрібно розробити механізм взаємодії інтересів суб'єктів молокопродуктового підкомплексу з використанням економічних важелів, які дадуть змогу налагодити оптимальні виробничі відносини та зорієнтувати всіх учасників на отримання готової продукції з високою економічною ефективністю. Необхідність удосконалення виробничих відносин і пошуку найбільш раціональної організаційної форми їх втілення у молочному підкомплексі зумовлена високою господарською та комерційною взаємозалежністю діяльності сільськогосподарських підприємств та молокопереробних підприємств і торгівлі.

Висновки

Економічні взаємовідносини між суб'єктами молокопродуктового підкомплексу України характеризуються такими основними чинниками: руйнування налагоджених каналів реалізації сільськогосподарської сировини призвело до втрати багатьма молокопереробними підприємствами своїх сировинних зон; незбалансованість розвитку сільського господарства як на рівні регіону, так і на рівні окремих районів, зумовило недостатній рівень за-

вантаженості виробничих потужностей переробних підприємств; монополізм переробних підприємств щодо сільськогосподарських товаровиробників; низький рівень мотивації сільськогосподарських товаровиробників до збільшення обсягів виробництва молока; нееквівалентний розподіл доходів від реалізації кінцевої продукції між суб'єктами агропромислового комплексу; низький рівень розвитку споживчої кооперації.

Бібліографія

1. Антоненко Т.Ю. Європейські молочні клопти. Українські підсумки року/Т.Ю. Антоненко// Молоко і ферма. — 2011. — № 1 (4). — С. 24–27.
2. Антоненко Т.Ю. Дайте якісного молока/Т.Ю. Антоненко// Молоко і ферма. — 2011. — № 1 (4). — С. 62–64.
3. Експортні ціни Західної Європи, 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://milkua.info/uk/>
4. Лисенко А.М. Маркетингова система виробництва та реалізації молокопродукції/А.М. Лисенко//Економіка АПК. — 2009. — № 6. — С. 62–66.
5. Пащенко О.В. Функціонування ринку молока і молочних продуктів/О.В. Пащенко//Економіка АПК. — 2010. — № 8. — С. 43–49.
6. Правда о украинском молоке [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://colhoz.com/pravda-o-ukrainskom-moloke/>
7. Радько В.І. Тенденції розвитку виробництва молока в Україні/В.І. Радько//Економіка АПК. — 2010. — № 11. — С. 24–28.
8. «Чи буде Україна з молоком? Шляхи виходу з кризи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agribusiness.kiev.ua/uk/news/ucab/30-09-2010/1285853433/>